

Uteareal ved barneskoler i Trondheim kommune

En kartlegging av ni skolegårders fysiske miljø¹

Hans Petter Ulleberg

Innledning

Lek og utfoldelse er forskriftsfestet som innhold i barneskolen. Det betyr blant annet at skolene må tilby et fysisk miljø som skal stimulere elevenes muligheter til aktivitet og lek. Denne artikkel fokuserer på skolens uteareal som fysisk ramme for lek og utfoldelse.

De fysiske omgivelser på skolen er et utfordrende tema. Kommunene har siden Grunnskoleloven av 1969 og nå med den nye Opplæringsloven vært forpliktet til å tilby tjenlige skoleanlegg. Tradisjonelt har dette blitt tolket som et tjenlig skolebygg; skolens fysiske *utemiljø* har vanligvis kommet i bakgrunnen, en arv mange skoler sliter med ennå. Som en følge av Grunnskolereformen av 1997 (GR97) er utforming av hensiktsmessige uteareal for lekeaktiviteter en utfordring for kommunen, skolen, pedagogen, arkitekten og landskapsarkitekten. Det må legges til rette uteareal som stimulerer elevene til lek, allsidig bevegelse, til kreativitet og som byr på utfordringer, om man skal oppfylle læreplanens intensjoner for utviklingen av hele mennesket.

I løpet av 1990-tallet har betydningen av barn og unges fysiske oppvekstmiljø og skolen som en viktig del av det fysiske oppvekstmiljø blitt

¹ Studien inngår som en del av mitt doktorgradsprosjekt *Grunnskolens uteareal som pedagogisk ressurs*. Artikkelen er et forsøk på å beskrive de fysiske omgivelser i seg selv, slik de fremstår ved 9 skoler. Dermed inkluderes ikke i denne omgang *opplevelsen* av utearealene (elevenes, lærernes), men de fysiske rammer *for* opplevelsen.

tematisert i en rekke offentlige utredninger og innstillinger (en gjennomgang av disse er gjort i Ulleberg 2000a og 2000b). Etter innføringen av GR97 er nok viljen til opprusting av skolegården styrket, som et ledd i tilrettelegging for 6-åringer og i forbindelse med at skoleanlegget skal bli et møtested for lokalmiljøet, men som så mange andre kommunale anliggender blir også dette et spørsmål om økonomiske prioriteringer.

Vi vet egentlig lite om utearealenes tilstand her til lands. I denne artikkel beskriver og analyserer jeg utearealets fysiske form og innhold: Hvilke aktiviteter er det fysisk lagt til rette for? Hvordan ser det ut – hva preger arealene? Det tilgrunnliggende materialet stammer fra en empirisk undersøkelse basert på observasjoner og registreringer av uteareal ved 9 barneskoler i Trondheim i juli og august 2000. Skolens uteareal er i artikkelen avgrenset til det vi kjenner som skolegården og andre areal som ligger inne på selve skoletomten.

Utvalg

Mitt utvalg av skolegårder i Trondheim danner et utgangspunkt for å diskutere de fysiske rammer barneskolens elever blir tilbudt i friminutt og utendørsaktivitet i skolehverdagen – med hensyn til hva det tilsynelatende er tilrettelagt for og hvordan standarden på det fysiske utemiljø generelt sett er.

Fem av barneskolene i mitt utvalg ligger i bykjernen og fire ligger delvis i periferien, men fortsatt i tettbebyggelsen. 6 av skolene er skoleanlegg fra slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, 2 skoler er skoleanlegg fra etterkrigstiden og en skole er ny. Utvalget utgjør 9 av 43 barneskoler i kommunen. Således har jeg med 21% av det totale antall skoler i Trondheim. I utvalget har jeg med 80-120 år gamle skoler, 30-50 år gamle skoler og en helt ny skole, og i tillegg har stort sett samtlige skoler gjennomført rehabiliteringer/nybygging de siste 10 år – både ute og inne. Videre har jeg med rene byskoler, skoler i tettbebyggelse og skoler i periferien av bykjernen. Imidlertid er det i kommunen skoler som kan sies å ligge på landet som da ikke er med i dette utvalget. Samlet sett dekkes spennet i alder på skolene og variasjon i beliggenhet i kommunen ganske bra. Men hvorvidt resultatene i undersøkelsen er representative ut over utvalget kan og må diskuteres da jeg i denne omgang ikke har foretatt noen streng stratifisering. Jeg har begitt meg ut i et uutforsket terreng og denne studie er å betrakte som en *forstudie* som man kan identifisere og lage kategorier ut

fra, og som vil være med på å gi et bilde av hovedtendenser i utearealenes form og innhold. Jeg har derfor ikke hatt noen målsetting om å generalisere ut over utvalget, men er åpen for at mine resultat kan vise fellestrekk som også kan være gjeldende for de resterende uteareal i kommunen. Det vil imidlertid en (planlagt) oppfølging og utvidelse av denne studien kunne vise.

I tillegg vil jeg kort nevne at andre kilder til informasjon om hvorfor utearealet ser ut som det gjør, trengs for å gi et mer fullstendig bilde av problematikken: skoleledelsen og kommunens planleggere og andre involverte sitter på viktig informasjon vedrørende utearealenes form og innhold. Slike kilder vil bli neste steg for meg i mitt videre arbeid med dette prosjektet.

Metode

Datainnsamlingen er basert på egne observasjoner, og jeg utarbeidet til dette et observasjonsskjema med ferdige kategorier jeg kunne krysse av på og skrive utfyllende kommentarer til. Bakgrunnen for kategoriene var observasjoner jeg hadde gjort ved noen skoler på forhånd, samt studier av læreplaner, litteratur og forskningsrapporter over emnet (se Ulleberg 2000a og 2000b for en litteraturgjennomgang). Praktisk syklet jeg til alle 9 skolene, og vandret rundt i utearealet og noterte ned karakteristika i mitt skjema.

Registreringene ble foretatt i sommerferien. Det var altså ikke skoletid og dermed heller ikke elever til stede i utearealet under min datainnsamling. Min undersøkelse bygger derfor kun på fysisk utforming og installasjoner slik de er, og ikke slik de blir brukt i praksis. Det vi imidlertid må ta forbehold om, og som vi mister ved en slik metode, er i hvilken grad elevene selv bruker og omformer de fysiske omgivelser; hvordan de anvender installasjoner og arealer. Hvordan barn skaper mening i leken og manipulerer med det fysiske miljø blir således ikke tatt opp gjennom den innfallsvinkelen jeg har valg nå. Poenget mitt har vært å registrere hva det er tilrettelagt for, hva som er vektlagt.

Jeg har i datafremstillingen og diskusjonen valgt å ikke bruke skolene ved navn, da det ikke utgjør noe poeng i denne undersøkelsen som har som målsetting å være deskriptiv i forhold til hvordan utearealet ser ut på et gitt historisk punkt og sted, og ikke hvorfor det ser ut som det gjør på den enkelte skole.

Kartleggingen av det fysiske utemiljø er basert på rene registreringer av hva som finnes der, samt mine subjektive vurderinger av utearealet som helhet og generelt inntrykk av vedlikehold, størrelse og topografi. Kategoriene jeg plasserte det fysiske areal inn under var:

- generelt inntrykk av standard/utseende (form, vedlikehold, variasjon osv)
- dekke/underlag (asfalt, grus, gress osv)
- beplantning (trær, busker, blomster osv)
- lekeapparat (husker, klatrestativ, sandkasser osv)
- idrett (fotballbane, håndballbane osv)
- installasjoner (amfi, benker, utsmykning osv)

Flere av skolene i undersøkelsen har i sitt nærmiljø idrettsanlegg, parker og friluftsområder som kan være potensielle areal som vil supplere skolegårdene i forhold til flere typer aktiviteter og rekreasjonsmuligheter, samt undervisningsformål. Men hvorvidt dette er en realitet vil ikke denne undersøkelsen kunne gi svar på.

Resultater

Presentasjonen av resultater disponeres etter mitt observasjonsskjema, jf kategoriene ovenfor. I tillegg til resultatpresentasjonen inneholder vedlegg 1 en samlet oversikt over skolenes skårer på kategoriene, og jeg henviser til denne for mer spesifikke opplysninger.

Jeg starter med en generell beskrivelse av skolene og utearealene. Denne beskrivelsen bygger på mitt inntrykk av skoleanlegget og utearealet som helhet. Her vil uunngåelig vurderingene bli subjektive, særlig vil jeg tro, når det gjelder generell standard og vedlikehold. Når man har hørt og lest mye om forfall i skolen blir man kanskje positivt overrasket over at asfalten er hel, at anleggene er lite preget av hærverk og at det finnes nye lekeapparater der, og gir av den grunn en noe mer flatterende bedømmelse enn om man hadde en like streng målestokk her som for f.eks. Telenors nye bygg i Trondheim, eller kommunens siste prestisjeprosjekt av nye skoleanlegg. For hva bruker man som målestokk for fysisk standard i skolen? Den samme som for andre bygg/anlegg? Eller er terskelen for ”akseptabel standard” lavere for skoleanlegg? Jeg skal ikke dvele lenge ved dette, men

tror det er viktige tanker nettopp fordi jeg selv erfarte hvordan jeg til en viss grad opplevde grensene for vedlikeholdt/ikke vedlikeholdt som problematiske når jeg foretok kartleggingen. Og når det gjelder utearealer i skolen finnes det heller ingen formulerte minstekrav som de som har ansvaret for skolen er forpliktet å forholde seg til.

Generell beskrivelse av skoleanlegget og utearealets standard og utseende

Skole A (bygd 1898, 1902 og 1921)

Skolen ligger i sentrumsnær tettbebyggelse. Skoleanlegget består av 1 monumental og 5 mindre, men forholdsvis store bygninger og et uværsskur. Utearealet består av en hovedskolegård – en stor sluttet plass – foran hovedbygningen, og 2 mindre områder mellom de andre skolehusene. Det var slitt og bleknet maling på byggene, men skoleanlegget har et meget monumentalt preg, først og fremst grunnet hovedbygget.

Utearealet er et stort areal, flatt og asfaltert, lite kupert og med få brytninger av den store flaten. Unntaket er noen gressøyer og en sittegruppe ved enden av storskolegården. Skolegården er markert inngjerdet mot omgivelsene, og ballspill dominerer plassutnyttelsen. To lekeområder med sand/grus som underlag ligger i hver sin ende av skolegården. Her finner vi sandkasse og lekeapparater av ulikt slag. Det er mye grønt rundt skolen, men lite grønt inne på skolegården. Unntaket er en del større trær, men generelt er det lite gress og jord her. Dette er et forholdsvis oversiktlig uteområde grunnet at det er flatt og assosieres lett med en oppstillingsplass. Utearealet ser vedlikeholdt ut.

Skole B (bygd 1887)

Skolen ligger midt i byen. Skolegården er en nokså liten, sluttet plass omkranset av hovedbygg, et mindre undervisningsbygg, et gymnastikkbygg, uværsskur og bygårder. Utearealet er omkranset av et gjerde. Skolegården er innholdsrik, oversiktig og tett. Her finnes svært lite gress, få trær og busker; det er lite grønt her. Det er mange og varierte lekeapparater. Apparatene er spredt utover gården i 3 soner og dette bryter opp asfaltflaten og gjør til at lekeområdene glir over i hverandre. Således er det mange installasjoner på et lite areal, og selv om det er ballplass er ikke arealet ballspilldominert. Det er lagt dempende gummidekke under alle lekeapparat, vi finner mange oppmalinger i skolegården, og utearealet ser vedlikeholdt ut.

Skole C (bygd 1954, 1962, 1968)

Skolen ligger i villaområde i utkanten av sentrum, nært strandsone, utfarts-terreng og et større idrettsanlegg. Skoleanlegget er i dag delt i to med barneskoledel og ungdomsskoledel. Barneskolen har 2 bygninger og et temmelig mye større uteareal en ungdomsskolen. Barneskolegården er et forholdsvis stort uteareal, vedlikeholdt og med mye grønt i og utenfor skolen. Ungdomsskolens område er derimot lite og asfaltdominert, og består av en basketballbane og få sitteplasser. Det er både asfalt, gress og jord i barneskolens areal.

Skole D (bygd 1911)

Skoleanlegget ligger i sentrumsnær tettbebyggelse og består av 2 store murbygg og 2 småhus og uværsskur – mellom disse defineres skolegården. En barnehage holder til på området og barnehagens uteområde kan nyttes av skoleelevene dersom det er ledig. Dette området er grønt med gress-/jorddekke og her finnes: vippe, sklie, sandkasse, huske, klatrestativ, gyngehester, klatretårn. Barnehagen har mye grønt og store trær og noe ”vill” natur på tomten – en slags grønn lunge i forhold til skolegården. Selve skolegården er vedlikeholdt og meget oversiktlig; en flat, asfaltert og ganske sluttet plass omkranset av bygningene og uværsskuret. Ikke spesielt stort areal, og den er i hovedsak en flat asfaltslette med grusområde i vest og grasområde (barnehage) i nord. Det er grønt rundt hele skolen med store trær og vi finner flere småtrær i selve skolegården. Lekeplassen er preget av et nytt flerbruksapparat, ellers er det mye åpen plass på grusunderlaget der. Ballspillbanen dominerer skolegården.

Skole E (bygd 1915)

Ligger i sentrumsnært villaområde og består av et stort hovedbygg. Skolen åpnet som barneskole igjen på 1990-tallet etter å ha vært ungdomsskole og videregående skole i en årrekke. Skolegården er en stor, flat sluttet plass med skolebygget ruvende i bakgrunnen. Storvokste eiketrær står foran bygget på et slags plata. Utearealet er en flat, asfaltert slette, oversiktlig og tydelig innrammet av gjerder, hekker og trær. Utearealet er i hovedsak lagt til rette for ballspill, samt områder for roligere lek på avgrensede lekeplasser. Eget parkeringsareal ligger på baksiden, og det er litt plass på sidene av skolen, men dette ser mer ut som transportareal. Det er lite grønt i selve skolegården, men mye rundt den, bl a en velstelt gressplen. I tillegg ligger skolen nært et større friluft-/grøntanlegg. En barnehage ligger inne på sko-

letomta – her er det gressunderlag og blomster/prydbusker, og mange lekeapparater.

Skole F (bygd 1894, 1914, 1953, 1990-tallet)

Skolen ligger i utkanten av sentrum i villa-/blokkområde og nært et stort kjøpesenter og hovedtrafikkåre. Den er nylig påbygget, består av 4 eldre trehus (hvorav ett ikke i bruk og står og forfaller), og ett stort murbygg som er påbygd og som inneholder et uværsskur. Utearealet er et ganske stort, inngjerdet og oversiktlig, og inndelt i to soner. Et nytt og utradisjonelt utformet plankegjerdet mot hovedvei skjerner lekeplassen på nedre skolegård. Utearealene ser noe slitt ut, med gammel og sprukken asfalt. Det er mye grønt på arealet, med gressplener, nyplantede busker og planter, men gressarealene er nokså nedslitte. Et eget fotballområdet med grusdekke ligger høyere oppe enn skolegårdene. Vi finner få installasjoner på skolen, noen nye lekeapparater for småskoleelevene, men ellers noen gamle bøyer/svingstenger i den store skolegården.

Skole G (bygd 1921)

Skolen er en eldre byskole og ligger midt i tettbygd byområde i sentrum – men nært parkområde og fjorden, og med et av byens utfarts-/turterreng i nærheten. Skolebygget er en stor, ruvende murbygning og utearealet består av en stor asfaltslette, brutt opp av et uværsskur, 3 gressøyer og 3 lekeplassområder, der det ene er forbeholdt ballspill. Utearealet er vedlikeholdt og er oversiktlig og flatt, med rom for mange ulike typer aktiviteter, bl a svært gode klatremuligheter. Lite innslag av grønt bortsett fra noen trær og gressøyer. Et gjerde går rundt hele tomten.

Skole H (bygd 1997)

En ny skole som ligger i utkanten av sentrum i villa/blokkområde. Skolen er et nytt og moderne skoleanlegg i murstein. Skoleanlegget har et forholdsvis lite uteareal, men med store friarealer rett ved (idrettsanlegg og skog/grøntområde). Består av et stort skolebygg der utearealet er inndelt i 3 soner og skolebygget har desentraliserte innganger i forbindelse med disse. Fargerike bygninger rammer inn de små skolegårdene. En gressvoll ligger mot sørøst og skolen ligger foran denne slik at den nesten skjules i landskapet. Mange sittegrupper ute, mye gress, grus og beplantning. Har ikke noe uværsskur. De små skolegårdene er forholdsvis oversiktlige hver for seg, og her finner vi ikke den tradisjonelle store, åpne plassen som uteareal. Små stier av grus forbinder lekeområdene og areal på gressvollen. Et

lite rødt gjerde rammer inn skolen, og det hele utgjør et pent vedlikeholdt anlegg.

Skole I (bygd 1931, noe fra etterkrigstiden og nytt påbygg på 1990-tallet)

Skolen ligger i et sentrumsnært villaområde. Skolebygget er et eldre, monumentalt bygg med et nytt påbygg i samme stil. En paviljong ligger ved inngangen og under den er det innhugg med tak hvor barna kan være i dårlig vær. Utearealet er en forholdsvis stor, rektangulær slette: en sluttet plass med klart definerte leke- og aktivitetsareal. Utearealet er delt i to med halvparten som ballplass og resten inndelt i 4 lekeplassområder. Asfalt dominerer, men innrammingen av skoleanlegget er meget grønn med store trær og høye busker. Det er lite gress i skolegården bortsett fra en gressvoll mot øst. Noe slitt asfalt, men greit vedlikeholdt.

Etter disse generelle vurderinger og omtaler går jeg nå over til mer spesifikke beskrivelser av form og innhold i utearealet. Jeg presenterer først og fremst hovedtendensene i materialet, og viser til vedlegget for en detaljert oversikt over kartleggingen.

Dekke/underlag

Alle skolene har asfalt som dominerende underlag i utearealet og alle har også grus eller sand, men fortrinnsvis som underlag ved lekeplasser. Gress finnes ved 8 av skolene, men i varierende grad. De skolene som ligger utenfor selve bykjernen har flere større gressflater, mens byskolene nesten ikke har gress i det hele tatt. Der er det mer langsgående gresskanter ved bygningene, som således må sies ikke å være et underlag for aktivitet. 3 av skolene hadde oppbygd jordhauger i skolegården og i tilknytning til disse fantes lekeplasser med apparater. Ved 2 av skolene var deler av skolegården dekket med brostein og en skole hadde gummidekke under lekeapparatene.

Beplantning

Alle skolene har trær – både store og mindre, nyplantede trær og løvtrær dominerer i alle tilfellene. Det som går igjen ved 7 av skolene er at skoletomten er innrammet av trær, og i noen tilfeller kombinert med hekker. 7 av skolene har busker, 5 har hekker. Felles for disse beplantningene er at de er lite prydpregede – de fungerer som skjerming og vil kunne tåle vær og vind godt. 5 av skolene har blomster, enten i egne bed eller i blomsterkasser.

Lekeapparat

Generelt er de fleste lekeapparat og lekeinstallasjoner i skolegårdene av nyere dato. Alle skolene har klatrestativ, gjerne som en del av en større kombi-installasjon som går igjen med visse variasjoner ved 8 av 9 skoler: to tårn med en netting-/tau-/trebro mellom. Foruten dette finnes klatrestativer i metall eller tre, klatrevegger med skrudde tak og ulike typer taustiger og metallstiger å henge i armene etter. Generelt inntrykk er at alle skolegårdene er meget bra tilrettelagt for klatreøvelser. Alle skolene har også sandkasser, og dette er vel kanskje et direkte resultat av 6-åringene inn i skolen. Sklier/rutsjebaner finnes også hos alle skolene ofte i kombinasjon med tårn-installasjonene. Husker finnes ved 5 av skolene. 8 av skolegårdene har malte ruter og oppmerkinger på underlaget: her finnes oppmerket 60 meterbane, paradiset, basseruter (tradisjonelt, trøndersk spill med en oppklippet sykkelslange surret sammen til en slags lefse), og noen har tallspill malt på asfalten. Ved 4 skoler finnes snøballblikker. Videre finner vi ofte oppmalt håndball- og basketballmerkinger. Ved 4 av skolene finner vi det vi kan kalle for svinghjul/karusell – man står på en tallerken og holder i en stang som går ned i bakken og tallerkenen kan svinges rundt slik at dette blir som en slags enmanns karusell/balansepinne.

Idrett

8 av skolene har fotballbane, enten for seg selv eller som kombinasjon med håndballbanen, inne på skoletomten. 7 av skolene har håndballbane og 7 har bane/installasjon for kurvball. Ved en skole fantes oppmerket volleyball-/kanonballbane. Ballbanene tar opp stor plass og dominerer ved 4 skoler utearealet totalt. 2 av skolene ligger i umiddelbar nærhet til større idrettsanlegg, og den ene av disse (Skole I) har ikke anlagt noen idrettsplass inne på skoleanlegget. Den andre (Skole C) har derimot store ballspillareal på tomten.

Installasjoner

8 av skolene har et amfi eller en liten scene/sitteplass med plass til minst en klasse. Ved 4 av skolene fant jeg utsmykninger utendørs i form av tegninger/maleri på gjerder eller søyler – ellers var det lite kunst å se utendørs. Alle 9 skoler har benker/sittegrupper, men antallet sitteplasser ute varierte stort. 7 skoler hadde uværsskur/skjerming for vær og vind.

Diskusjon

Jeg har i min undersøkelse tatt utgangspunkt i hva skolene har i sine uteareal og hvordan de ser ut på et gitt historisk punkt, og ikke hva de ikke har eller hvordan de kunne ha sett ut. Ideer og tips til hva en skolegård kan og bør inneholde holder jeg utenfor – jeg ønsker å gi en realitetsbeskrivelse og analysere ut fra den. I og med at undersøkelsen er deskriptiv i forhold til utseende og innhold i utearealet, vet vi ikke hvorfor utearealet ser ut slik det gjør. Mine data viser at skolegårdene er forholdsvis like hva angår innhold og installasjoner. Størrelsen varierer noe, avhengig av tomtens lokalisering etc, men en slags ”grunnform”, flatt og asfaltert, går igjen. Det samme kan sies når det gjelder lekeutrustningen; de fleste skolegårdene har den samme ”grunnutrustning” hva angår lekeapparat.

Lekemateriellet og den fysiske tilretteleggingen for lek som jeg har kunnet observere i denne undersøkelsen, kan grovt sett deles inn i 2 grupper: enkle basismaterialer og faste installasjoner. De enkle basismaterialetene kan være jord, sand, vann, snø og utgjør viktige elementer for barnas skapende lek og de minste barnas utforskning av omverdenen. Basismaterialets viktigste egenskaper er at de fritt kan omskapes av barna og danner grunnlaget for skapende lek. De faste installasjoner tjener i første rekke til bevegelsesleker og gir barna muligheter til den bevegelsestrening som trengs for at det voksende barnet skal kjenne og beherske sin kropp.

Hva preger så de undersøkte arealene? Alle areal er oversiktlige og i hovedsak asfalterte, og ser stort sett vedlikeholdt ut (med visse variasjoner, men ingen skolegårder så forfalne ut). Vi finner også innslag av grus og sand på alle skolene, i første rekke som underlag på lekeplasser med ulike apparater. Av naturinnslag finnes trær, store eller små, på eller rundt alle skolegårdene. Innslag av gress og andre beplantninger finnes også, men i svært varierende grad. I en undersøkelse blant britiske skolebarn i alderen 5-12 år, fant Titman (1994) at gresset for elevene ideelt sett representerte et underlag hvor man kunne sitte og ligge, rulle, røre og føle. Gress innbød til et større spekter av aktivitet, særlig de som involverer kroppskontakt. Visuelt sett var gress å foretrekke fremfor asfalt, og det innbød til flere aktivitetsmuligheter enn asfalt og liknende underlag. Trær var for elevene gjerne synonymt med klatring og de skilte mellom gode og dårlige klatretrær. Dessuten representerte trærne en mye mer spennende opplevelse enn det å klatre i klatrestativ eller andre liknende installasjoner i skolegården. Men også trærne i seg selv representerte noe positivt for elevene. De hadde fine farger og former, og ga skygge og ly for barna. Planter og spesielt de med

blomster var symboler på estetikk. Barna satte pris på blomstenes utseende og ulike dufter, og spesielt likte de blomster med farger. Blomster hadde større status enn andre planter blant barna. Blomstene var videre symboler for hvor mye skolen brydde seg om at skolegården skulle se pen ut.

I en undersøkelse av Lindholm (1992) viste det seg at varierte og ”naturlig anlagte” utearealer (gress, trær osv) utløste flere og mer varierte aktiviteter, også på de asfalterte delene av skolegården. Majoriteten av skolene i min studie bærer lite preg av varierte og naturlig anlagte areal. Unntaket er kanskje skole C, F og H – her er det i alle fall topografiske forskjeller på tomten og mye grønt areal å bevege seg på. Samtidig er det viktig å huske at mange skoler ikke har noe valg – tomten kan være innestengt av bebyggelse og trafikkområder, slik at noen utvidelse eller naturlig anlegging av eksisterende areal er uaktuelt.

Flertallet av skolegårdene er flate, gjerne omkranset av gjerde, busker og trær. Slik sett defineres ofte skolegården som en sluttet plass eller som et bestemt territorium med bestemte formål. De fleste skolene har gressarealer, men dette er ikke i noen grad dominerende: lek og aktivitet kan først og fremst skje på asfalt eller sand og grus. Det umiddelbare, ”estetiske” inntrykk blir derfor ofte litt monotont: grå asfalt og blek sand og grus på en stor slette. Det ser heller ikke ut til at det er noen tradisjon for bruk av kunst, farger og skulpturer for å bryte opp det monotone inntrykk man lett kan få av utearealene. Selv om vi ved fire skoler finner litt veggmaleri på noen gjerder og søyler, så er dette ingen hovedtendens. Noen skoler (3) har valgt å bryte flaten opp med jordhauger og de fleste har noen trær i skolegården. Likevel fratår ikke dette en inntrykket av at behovet for oversiktighet og blikkontroll har vært og er viktige hensyn som legges til grunn ved utformingen og innredningen av utearealene. Slik sett er det få steder å gjemme seg eller stikke seg bort på for elevene.

Den gjennomgående bruk av asfaltdekke har vedlikeholds- og slitasjeaspekter ved seg. I 1981 hevdet man i International Playground Association's (IPA) skolegårdsundersøkelse at asfalterte, ensformige skolegårder kan tolkes som et uttrykk for skolens manglende interesse for sin skolegård (Statens råd för byggnadsforskning 1981). Men asfalt kan og settes inn i et hygienisk perspektiv: ”I 45 år har jeg vasket på Strindheim skole.” Uttalelsen stammer fra vaktmesterfrue Magnhild Movold, som videre forteller at når skolegården i 1962 ble asfaltert utgjorde dette ”et voldsomt fremskritt for de som hadde ansvar for renhold og trivsel.” (Strindheim skoles jubileumsskrift 1995:35) Asfalt fester seg ikke på sko og klær slik leire og jord

gjør, og det er nok meget sannsynlig at renhold og hygiene fortsatt er et argument for den utstrakte asfalt-bruken i utearealene.

IPA hevdet i 1981 at lærerne sjelden spørres i forbindelse med planleggingen av skolegården, og at de bruker den svært lite aktivt i sin undervisning. Dette er snart 20 år siden. Er skolens interesse fortsatt manglende og kommer lærere fortsatt sjelden med krav til skolegårdens fysiske innhold? Kanskje, fordi bruken av skolegården som læringsarena er en ny tradisjon og de som arbeider i skolen har neppe fått presentert og problematisert det fysiske utemiljø som et eget tema i sin lærerutdanning. Skolegården har tradisjonelt ligget utenom skolearbeidet. Spissformulert kan vi si at unntaket er kroppsøvingsfaget og lærernes friminuttinspeksjon. Følgen av dette er at den dominerende interessen for skolegården fra skolens side kan ha vært *vedlikeholdet* av den. Skolegården koster penger både å anlegge og vedlikeholde, og vedlikeholdsdelen spiser av driftsbudsjettet hvert år. Sammen med våre klimatiske forhold kan dette være en grunn til at vedlikeholdsaspektet har vært, og fortsatt er, svært bestemmende for utforming av skolens utearealer.

I så måte oppfyller asfalten krav om billig vedlikehold og dette argumentet gjør at asfalten gjerne får dominere dekket. For å kunne nyansere dette må det nevnes at asfalt er et bra underlag for mange leker og aktiviteter, samtidig som det gir tørre og gode trafikk- og oppholdsflater når det er dårlig vær. Det vi likevel bør merke oss i IPAs kritikk av skolegården, er å komme ensformigheten og monotonien til livs. I ovennevnte undersøkelse blant britiske skolebarn, fant Titman (1994) at asfalt for elevene var symbol for ”hardt” lekested og for ”hard” lek. Asfalt ble også assosiert med voldsomme og aggressive leker. Dette ble gjerne relatert til fotballspilling, som førte til at store deler av asfaltflaten ble dominert av denne aktiviteten.

8 av de skolene jeg oppsøkte har store areal avsatt til ballspill – ofte opp mot 50 % av utearealet går med til dette formålet. Slik sett prioriterer man i stor grad å legge til rette for ballspill som er en plasskrevende aktivitet, og for de av elevene som liker ballspill så har de gode utfoldelsesmuligheter til det på skolen. Nå er det jo ikke sikkert at ballbanene alltid nyttes til ballspill i skoletiden og utenom skoletid kan andre aktiviteter holdes her også (eksempler på annen bruk vil være: korps, 17. mai, ulike arrangement m.m.), men et umiddelbart inntrykk av utearealene forteller en at ballspill er høyt prioritert i forhold til arealutnyttelsen.

Når det gjelder tilrettelegging for annen aktivitet kan følgende sies: alle utearealene har lagt til rette for klatreøvelser. Skolene tilbyr varierte muligheter for elevenes lyst og evne til å klatre opp tau, vegger og til å henge

etter armene. Spesielt går et klatretårn igjen ved flertallet av skolene og dette er en multi-installasjon hvor du får ”alt i ett” når det gjelder balanseøvelser, klatreøvelser og øvelser for arm og overkropp. Slik sett stimulerer man både styrke og kroppsbeherskelse.

På de fleste skolegårdene i utvalget finner vi amfi/scene, uværsskur og benker/sittegrupper. Disse installasjonene tilbyr elevene mulighet for å sitte ned og samtale – noe som kanskje de eldre elever har behov for, eller de som ikke er like opptatt av idrettslig aktivitet hele tiden i friminutt og andre utetider på skolen. Eksempelvis i Titmans skolegårdsundersøkelse ble sitteplasser satt stor pris på når de fantes på et egnet sted i en krok eller i en mindre del av utemiljøet. Barna vurderte steder å sitte i som gode fremfor hva de satt på. Av den grunn ble stedet av viktig betydning for hvor man kunne prate eller leke, eller et intimt sted hvor man ikke trengte å gjøre noe i det hele tatt.

På de skolene jeg oppsøkte har den skapende leken fått sitt sted i sandkassene – som vi finner på alle skolene. Innslag av andre basismaterialer enn sand finnes ikke – vann, jord, steiner er fraværende som steder for lek. Slik sett er tilbudet snø om vinteren og ellers i året sand. Søle og sand representerte for elevene i Titmans undersøkelse noe som var morsomt å leke med, problemet var bare at man ble skitten og det kunne skape trøbbel både på skolen og hjemme. Der elevene hadde mulighet for å drive med hagearbeid var dette en populær aktivitet, og mange mente at da ble man ”skitten på en god måte”. Sandkasse ble derimot sett på som ”barnslig”. Byggelekeplass eller ”adventure playgrounds” omtales ofte som fordelaktige for barns utforsker- og aktivitetstrang (Stine 1997). Jeg kunne ikke finne tegn som tydet på at noen av skolene hadde noen form for byggelekeplass – som ofte er et populært tilbud til barn i alle aldre. Men her bør jeg nok ta forbehold om og holde muligheten åpen for, at materiale og utstyr til dette kan ligge lagret innendørs, og således ikke var synlig for meg i det tidsrom jeg var på skolene.

De ni skolene jeg besøkte tilbyr skolebarna utearealer med ferdigbygde og fastmonterte installasjoner. Titman (1994) fant i sin undersøkelse at det lekeutstyret som tillot at elevene kunne omforme det ble høyest verdsett. Dess større mulighet for å manipulere med utstyret dess bedre. Elevene fortalte henne at de opplevde mye av lekeutstyret som begrensende og det representerte derfor få utfordringer for barna. Estetikken i de ferdigbygde lekeapparatene var også symbolsk for elevene. Bruk av lyse primærfarger ble ansett som barnslig, og lekeapparater med slikt utseende ble derfor lite estetisk tiltalende. Apparater laget av tre og satt inn i et kupert leke-

landskap var mer interessante og mindre påtrengende. Spesielt apparater som elevene selv hadde fått være med på å bestemme og utforme var populære, og disse ble samtidig mer relevant for deres behov.

I mitt utvalg finner vi også ferdigmalte basseruter eller paradissoppmerking på asfalten – dette kunne barna sikkert selv gjøre om de fikk kritt. Eller de kunne tegne opp andre spill. Rutsjebaner/sklier finnes på alle skoler til bruk året rundt. En vaktmester fortalte at man vurderte å fjerne noen jordhauger i skolegården fordi barna lagde egne sklier der om vinteren, noe flere i personalet hadde reagert på og så på som en farlig og usikker aktivitet. Dette kan ses på som et eksempel på et ønske om å tilrettelegge for bestemte aktiviteter på forhånd og tilby barna et ferdig og komplett lekemiljø, uten faremoment. I 1996 kom Forskrift om sikkerhet ved lekeplassutstyr (Produkt- og elektrisitetstilsynet 1996), og denne har det vært mye oppmerksomhet rundt og blitt foretatt tolkninger av for å forebygge at lekeplassene ikke ”medfører helseskade for brukere eller tredjepart når utstyret brukes til de formål de er beregnet for eller slik det kan forventes at barn bruker det.” (Ibid.) Men forutsetter ikke dette at barna leker på ”riktig” vis? Straks barna begynner å skape noe annet – ikke bruker apparater etc. på rett måte – setter man kanskje inn restriksjoner med argumentasjon tuftet på sikkerhet. Nå har det i fagmiljø og media vært en debatt vedrørende barns sikkerhet i lek på skole og barnehage. Debatten skal ikke gjengis her, men det blir f.eks. hevdet at sikkerheten blir for mye betont, at barna blir overbeskyttet og at de ikke får de nødvendige utfordringer og erfaringer – de blir pysete og barna vil tape på dette (se f.eks. ”Lek? Det er fali’ det”. Dagbladet 20.12.97, ”Pysete unger får trøbbel”. Dagbladet 27.03.98). En slik debatt berører dilemmaer i forholdet mellom å gi barn utfordrende lekemiljø og ansvaret for deres sikkerhet.

Konklusjon

Tilrettelegging av barns rammer for lek forutsetter muligens godt planlagte og velutstyrte utearealer. Jeg sier muligens, for selv om flertallet av skolegårdene tradisjonelt og etter dagens standarder har vært grå og kjedelige, så må vi ikke glemme at det alltid har vært mulig å leke i dem – barn viser seg å være i stand til å leke på steder voksne stempler som lite barnevennlige. Det som imidlertid må være i fokus her, er *hvilke leker som er mulige å leke*. Hva er det man ønsker barna skal drive med i skolegården? Tilbys stimulerende og varierte areal for barns lek og utfoldelse? Har man tenkt

igjennom det på forhånd? Skal f.eks. gress og trær fremdeles ha en pryd-funksjon og elevene henvises til opphold og lek på asfalt og grus, slik vi har hatt tradisjon for?

De materielle rammene og innholdet i skolegården vil virke inn på mulighetene for lek. Den vil bestemmes av hva slags lek som er ”godkjent”, ”riktig” og ansett som moralsk av kulturen. De materielle forutsetningene vil kunne spenne fra en asfaltslette til en mengde pedagogisk riktige og sikre lekeapparater. Men vil nødvendigvis antallet ferdige lekeapparater bety bedre lek eller mer lek? Ikke nødvendigvis, kan visse undersøkelser fortelle oss (Hartle og Johnson 1993). Vi finner også undersøkelser som viser at skolebarn opplever mange lekeapparater som begrensende og til dels barnslige (Titman 1994). Vanlige lekeredskap er konstruerte til bestemte funksjoner. De er uttenkt av voksne, og barn går fort lei av dem. Selv om man plasserer mange apparat på et lekeareal vil de ikke kunne dekke alle behovene barna har – og heller ikke nødvendigvis behovet for å stimulere fantasien og kreativiteten. Det ligger derfor en stor utfordring i å forstå mangfoldet av barnas behov som skal dekkes gjennom det fysiske skolemiljø – utfordringen ligger i å skape landskap for mangfoldig lek og utfoldelse.

Samtidig ligger det en utfordring i at vi problematiserer tilretteleggingen for lek, at vi problematiserer lekeapparatene og lekeområdene. Representerer kanskje lekeapparatene et bestemt syn på barndom? Sandkassen var mot slutten av 1800-tallet et forsøk på å omforme den tradisjonelle barnelek i byen, som hadde dreid seg mye om lek i rennestein og på grusplasser, til å bli en mer positiv, renslig og ikke minst, sivilisert aktivitet (de Coninck-Smith 1990). Sandkasseleken skulle tilfredsstillende barnets innebygde arbeidsdrift og styrke evnen til å være alvorlig og opptatt med noe. Samtidig ville samværet med andre barn lære barnet ordenssans og veloppdragenhet. Utformingen av materiellet kan fortelle noe om hva elevene skal gjøre, men kan også inneholde normative syn på barns aktivitet. Er lekeapparatene først og fremst konstruert for lek eller er det bestemte ferdigheter barnet skal tilegne seg gjennom leken som ligger til grunn for utformingen?

Foucault (1994) omtaler utformingen av skolearkitekturen som både uttrykk og villkår for kontroll av de individer skolen skal huse, hvor visuell kontroll (’blikkets makt’) og organiseringen av rommet er en form for disiplineringsteknikker. I et slikt perspektiv kan utforming og innredning av skolens uteareal tolkes som en måte å styre elevenes aktiviteter på. Man får elevene plassert på bestemte steder og til å engasjere seg i bestemte aktivi-

teter utendørs ut fra f.eks. aldersdifferensiering (6-åringene i sandkassa, 10-åringene i klatreapparatet og på fotballbanen, 12-åringene på arealer for ballspill, på hjørner og i sittegrupper). Rommet er ordnet, individene har plassert seg og kan således lett lokaliseres. Samtlige skolegårder i undersøkelsen bærer preg av å være oversiktlige, strukturerte og ordnede miljø med klart definerte areal for bestemte aktiviteter.

På de undersøkte skolene er det mange aktivitetsmuligheter for barna, innenfor de fysiske rammene som er gitt. En stor asfaltslette *kan* danne godt utgangspunkt for ulike leker og spill. Vi må ikke uten videre fordømme en flat asfaltslette i seg selv, og hevde at barn ikke kan leke der – da underkjenner vi deres kreative evner til å finne på ting av seg selv. Ballspillbaner, lekeapparater og sandkasser vitner om at man gir elevene et tilbud innenfor et ferdig strukturert leke- og utfoldelsesmiljø. Samtidig er det også mye som det *ikke* er tilrettelagt for. Det vil være interessant å gå videre bak det rent observerbare og undersøke begrunnelsen for utearealets form og innhold på den enkelte skole.

Litteratur

Dagbladet 20.12.97.

Dagbladet 27.03.98.

de Coninck-Smith, Ning. 1990. Som man sår, så høster man. I: Skolens landskap - friareal som være- og lærested. Publikasjon nr.19. Biologisk institutt, Danmarks Lærerhøgskole. Danmarks Lærerhøgskoles Trykkeri. København.

Foucault, Michel. 1994. *Overvåkning og straff*. 2. utgave. Oslo: Gyldendal.

Hartle, Lynn og James E. Johnson. 1993. Outdoor play environments I: Hart, Craig H., red. *Children on playgrounds*. Albany: State University of New York Press.

Lindholm, Gunilla. 1992. *Skolegårdar*. Institusjonen för landskapsplanering. Sveriges Lantbruksuniversitet. Alnarp.

Produkt- og elektrisitetstilsynet. 1996. *Forskrift om sikkerhet ved lekeplassutstyr*.

Statens råd för byggnadsforskning. 1981. *Använd skolgården! Dokumentasjon av IPAs skolgårdskampanj*. Stockholm.

Stine, Sharon. 1997. *Landscapes for learning*. New York: J. Wiley and Sons.

Strindheim skoles jubileumsskrift 1895-1995. 1995. Trondheim.

Titman, Wendy. 1994. *Special places; special people. The hidden curriculum of schoolgrounds*. WWF UK/Learning through landscapes. Surrey.

Ulleberg, Hans Petter. 2000a. *Grunnskolen uteareal – hvilken funksjon?* Artikkel fra formidlingskurs. Pedagogisk institutt, NTNU.

Ulleberg, Hans Petter. 2000b. Utfordringer tilknyttet skolens uteareal I: *Melhus kommunes ungdomstrinnsmelding 2000*. Oppvekstkomiteen Melhus kommune. Melhus.

VEDLEGG 1: SAMLET OVERSIKT OVER 9 BARNESKOLERS UTEAREALER

a.

UTSE-ENDE	SKOLE A	SKOLE B	SKOLE C	SKOLE D	SKOLE E	SKOLE F	SKOLE G	SKOLE H	SKOLE I	TO-TALT	Andel
Et stort areal	X		X		X	X	X		X	6	67%
Lite areal		X		X				X		3	33%
Asfaltert	X	X	X	X	X	X	X	X	X	9	100%
Flatt	X	X		X	X	X	X		X	7	78%
Kupert			X			X		X		3	33%
Ovesiktlig uteområde	X	X	X	X	X	X	X	X	X	9	100%
Inngjerdet	X	X		X	X	X	X	X	X	8	89%
Gressareal	X		X	X	X	X	X	X	X	8	89%
Plass til ballspill dominerer	X			X	X				X	4	44%
Vedlikeholdt	X	X	X	X	X	X	X	X	X	9	100%

b.

DEKKE	SKOLE A	SKOLE B	SKOLE C	SKOLE D	SKOLE E	SKOLE F	SKOLE G	SKOLE H	SKOLE I	TO-TALT	Andel
Asfalt	X	X	X	X	X	X	X	X	X	9	100%
Gress	X		X	X	X	X	X	X	X	8	89%
Grus/Sand	X	X	X	X	X	X	X	X	X	9	100%
Annet:											
Gummi		X								1	11%
Brostein		X					X			2	22%
Oppbygde hauger			X		X	X				3	33%

c.

BE-PLAN-NING	SKOLE A	SKOLE B	SKOLE C	SKOLE D	SKOLE E	SKOLE F	SKOLE G	SKOLE H	SKOLE I	TO-TALT	Andel
Trær	X	X	X	X	X	X	X	X	X	9	100%
Busker	X	X	X		X	X		X	X	7	78%
Hekk			X	X	X	X			X	5	56%
Blomster	X	X		X		X	X			5	56%
Annet:											
Steiner						X		X		2	22%

Uteareal ved barneskoler i Trondheim kommune
Hans Petter Ulleberg

d.

LEKE-APPARAT:	SKOLE A	SKOLE B	SKOLE C	SKOLE D	SKOLE E	SKOLE F	SKOLE G	SKOLE H	SKOLE I	TOTALT	Andel
Tårn/hytte	X	X		X	X	X	X	X	X	8	89%
Huske	X		X	X		X	X	X		6	67%
Klatreapparat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	9	100%
Sandkasse	X	X	X	X	X	X	X	X	X	9	100%
Karussell/svingapp.	X	X			X		X			4	44%
Svingstang/Skranke		X	X	X		X	X		X	6	67%
Sklie	X	X	X	X	X	X	X	X	X	9	100%
Vippe		X		X	X					3	33%
Blinker	X			X	X	X				4	44%
Hinder								X		1	11%
Oppmerkinger:											
60 m	X				X	X				3	33%
Paradis	X	X			X	X		X	X	6	67%
Basse	X	X	X		X	X		X	X	7	78%
Ballspill	X	X			X		X		X	5	56%
Tallspill	X					X		X		3	33%
Bildekk	X	X					X			3	33%
Annet:											
Veggmontert spill		X								1	11%

e.

IDRETT:	SKOLE A	SKOLE B	SKOLE C	SKOLE D	SKOLE E	SKOLE F	SKOLE G	SKOLE H	SKOLE I	TOTALT	Andel
Fotball	X	X	X	X	X	X	X		X	8	89%
Håndball	X	X	X	X	X		X		X	7	78%
Kurvball		X	X		X	X	X	X	X	7	78%
Volley-/Kanonball					X					1	11%

f.

INSTALLASJONER	SKOLE A	SKOLE B	SKOLE C	SKOLE D	SKOLE E	SKOLE F	SKOLE G	SKOLE H	SKOLE I	TOTALT	Andel
Amfi/Scene	X	X	X	X	X	X		X	X	8	89%
Utsmykning		X		X			X		X	4	44%
Benker	X	X	X	X	X	X	X	X	X	9	100%
Uværskur	X	X	X	X		X	X		X	7	78%